

РЕЦЕНЗІЇ

У ПАМ'ЯТІ НАЗАВЖДИ

Горбатюк В. У слові — назавжди. Поділля в письменницьких долях. Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А. А., 2019. 252 с., іл.

Василь Горбатюк у сучасному українському літературному процесі заявляє про себе здебільшого як автор оповідань і романів. Серед них є документальні, художньо-документальні, літературно-художні публікації. Нова книжка «У слові — назавжди. Поділля в письменницьких долях» своєрідно продовжує видання «З-під трави забуття. Подільські шляхи українських письменників» (2011). В обох географічна прив'язка стала першопочтовим звернення уваги до життєвого і творчого шляху того чи того письменника. А саме — подільська земля, що з різних причин дотична до багатьох майстрів слова, то як чинник натхнення, то як місце роботи, то як джерело тематики для творів, то як терен особистих, а чи сімейних перипетій, а то як місце народження і смерті. Такий авторський підхід, така подільська заземленість увиразнює, не побоюся високого слова — патріотизм усеукраїнський, що не може сформуватися без рідного села, батьківської старенької хати, а чи маленького джерела, з якого вперше вгамував спрагу й запам'ятав це на все життя. Подібні акценти в новій книжці В. Горбатюка увиразнюють морально-етичну проблематику, пам'ять роду-родоводу — чинник цивілізованого розвитку суспільства й держави.

Видання складається із двох розділів: «На шляхах життєвих і творчих» і «На шляхах далеких і крутих». У них ідеться про українських, російських, білоруських, єврейських письменників, чії долі перетиналися з подільським краєм.

Перший розділ відкриває студія «Стоїть гора високая...» у Чорному Острові». Уже з назви стає зрозумілим, що йдеться про пісню Л. Глібова й М. Лисенка «Журба». А питання про місце її створення, мабуть, із часу написання залишається відкритим для дослідників. В. Горбатюк висуває аргументи на користь того, що вона «народилася» в подільському містечку Чорний Острів. І вони мають свою логіку та обґрунтування. Сприймаючи їх, зауважуємо, а чи не може бути місце творення без конкретного прообразу з відповідним ландшафтом, адже в Україні подібних натурних пейзажів чимало. І Л. Глібов міг знати про них або й знав, як освічена й залюблена

в рідний край людина. Тут необхідно врахувати ще й місце написання музики до тексту, що дає нові ймовірні припущення. Хоча, звичайно, доказова база В. Горбатюка переконує в тому, що місце появи «Журби» — Чорний Острів. Погоджуючись із автором, що для «життя літературного твору, а в даному випадку пісенного шедевр, не має значення оте сакраментальне — “де?”» [3, 4], стверджую, що місце — то не просто географічні координати, а й пам'ять про його значущість або й сакральність для сучасників. Насмілюся констатувати, що така пам'ять — факт духовного здоров'я нації, її творчого розвитку. Знання про місця, наприклад, де написаний вірш «Заповіт» Т. Шевченка, а чи гімн «Ще не вмерла Україна...» П. Чубинського й безліч творів інших авторів додає нам державобудівничої сили й упевненості.

Окрім цього питання, В. Горбатюк дає опис Чорного Острова, повідомляє про прикметні історичні деталі, умови праці Л. Глібова в ньому, взаємини поета з місцевими жителями, владою, дає відповідь на питання, чому байка «Щука» спричинила від'їзд її автора із Чорного Острова.

Дослідник звернув увагу на те, що в ґрунтовних студіях про М. Коцюбинського не згадано статті «Навчання М. Коцюбинського у м. Бару» Аполлона Трємбовецького, що побачила світ у часопису «Пробоем» 1942 року в Празі. Пошуки бодай якоїсь інформації про автора статті були безрезультатними. Проте введення її в сучасний науковий ужиток (а цей текст повністю надруковано в рецензованій книжці) дає змогу оновити, а для когось — відкрити нові штрихи з біографії класика української літератури. Окрім статті А. Трємбовецького, автор подає власні спостереження про Бар, про стан місць, пов'язаних із навчанням і проживанням у ньому М. Коцюбинського, про причетність часопису «Пробоем» як друкованого органу до ОУН.

Одну зі сторінок розвитку української літератури, що «приховується» в епістолярній спадщині багатьох письменників, відкриває В. Горбатюк розвідкою «“До праці впертої і сталої”. Листи Павла Богацького до Христі Алчевської та Михайла Яцківа». Поза сумнівом, «листування історичних осіб, письменників, видатних діячів, що має історико-культурне значення» [5, 154], а в цьому разі це так, є надійним достовірним джерелом інформації. І кожний такий лист, залучений з архівних сховищ у науковий ужиток, утворює «цілісність і нерозривність культурно-мистецького поступу» [1, 116]. У публікації вимальовується постать П. Богацького в контексті видання часопису «Українська хата» та заохочення до авторства в ньому Х. Алчевської й М. Яцківа. Адресант, усвідомлюючи значення цього журналу для української літератури та ідеї, старався нівелювати різні непорозуміння, образи, що часто трапляються у взаєминах між людьми, зокрема й між авторами «Української хати». І йому це вдавалося. Життя цього невтомного трудівника і сподвижника В. Горбатюк змалював і в документальному романі «Слово і меч» (2013), презентація якого відбулася в Херсонському державному університеті 4 жовтня 2016 р. [2].

Дослідницько-пошукова робота сумлінного музейного працівника приводить його ще до одного письменника, життєвий і творчий шлях якого пов'язаний із Поділлям. Це Клим Поліщук, розстріляний 1937 р. Розвідка «“У хвилях огненного моря”. Перша світова війна у творах Кліма Поліщука» насамперед цінна тим, що його доробок долучається до прочитання не «під кутом зору комуністичної ідеології» [3, 47], а крізь реальні, страшні картини війни.

А в інформаційно насиченому, із численними фактами дописі «Іван Дніпровський і “місто на скелях”» постає життя і творчість письменника, котрий намагався поєднати національну і соціалістичну ідеї. І цей еkleктизм був утопією. Події 1919 р. в Кам'янці-Подільському, що постають у його романі «Столиця республіки», який

розшукав і вперше опублікував В. Горбатюк, суперечливі й неоднозначні. Але вони, на переконання дослідника, варті уваги, щоби зробити висновки й не повторювати помилки минулого в теперішньому часі.

Вислів П. Тичини в розмові з Є. Маланюком: «Я знаю, ви мене розстріляєте!» [4, 226] з підзаголовком «Євген Маланюк і Павло Тичина: зустріч у Празі» взято назвою наступної частини видання. У ньому ще один доказ нівелювання тоталітарною системою творчих особистостей в Україні. Розвідкою «Блакитні лисиці Володимира Отроковського» В. Горбатюк зробив своєрідний вступ до вивчення набутку цього автора. Його імпресіоністична поезія, наукові напрацювання ще потребують дослідницької уваги. А ось доробок репресованого Володимира Свідзінського поступово повертається до сучасного читача. Свою студію про поета В. Горбатюк назвав рядком його вірша «Явись мені, коханий саде мій». Саме в цьому творі так художньо переконливо вимальовується сад його подільського дитинства.

Довге й перипетійне повернення доробку забутого автора до сучасників показано в розвідці «Літо після вирію. Панько Педа: творчість і доля». Цей поет із південного Поділля був розстріляний 1937 р. в Одесі. І з того часу до відкриття та повернення його спадщини долучилися Степан Олійник, Микита Годованець, Іван Дузь, Віталій Мацько, Інна Мороз... Цей перелік імен продовжив Василь Горбатюк. Він же студією «Поет допливу», «спізненого покоління» й «повороту» долучає постать Миколи Чирського до «Празької школи». Окрім цього, робить екскурс у його життєвий і творчий шлях, що не широко відомий українським літературознавцям, відкриває М. Чирського як поета, драматурга, театрального діяча.

Дві кримінальні справи з Державного архіву Хмельницької області стали для В. Горбатюка ще одним кроком у дослідженні долі Тодося Осьмачки. Із цих матеріалів постає нова інформація про письменника, докладніше розкриваються його плани, переконання, намагання бути вільною людиною мистецтва. Водночас увиразнюється характеристика комуністичної радянської системи, що не сприяла, а перешкоджала розвитку творчої особистості. Стисла розвідка про гумориста-сатирика Анатолія Гарматюка дає читачеві уявлення про цього майстра слова зі Хмельниччини.

Друга частина видання «На шляхах далеких і крутих» розкриває життєві і творчі віхи представників російської, білоруської, єврейської літератур, чії долі дотичні до Поділля. Зокрема, постать Анни Ахматової відома у світовій літературі, а ось на запитання, чому в селі Слобідка-Шелехівська Деражнянського району Хмельницької області є музей її імені — не всі поціновувачі поетеси можуть дати відповідь. Вона — у розвідці В. Горбатюка, як і дані про родовід Анни Горенко та багато іншої цікавої інформації.

Знана в білоруській літературі Зоська Верас родом із містечка Меджибожа, що на Хмельниччині. Справжнє ім'я — Людвіка-Софія Сівіцька. З дослідницької праці постають її дитячі літа, знайомство з польською письменницею Елізою Ожешко, громадська, видавнича, культурна, мовознавча діяльність.

Своєрідно продовжує білоруську тему публікація «“Битим шляхом по Україні”, або історія однієї фотографії». Суть у тому, що Лариса Масенко передала Хмельницькому обласному літературному музею оригінал світлини 1926—1932 рр. На ній зафіксовано 21 письменника, із них відомі були тільки двоє — Терень Масенко й Олексій Кундзіч. Як удалося встановити імена інших — відповідь у цій публікації. Це була творча зустріч літературних угруповань — українського («Молодняк») і білоруського («Маладняк»), а подальша пошукова робота забезпечила ідентифікацію ще 19 осіб.

Доля єврейського поета Переца Маркіша також пов'язана з подільським краєм. Із розвідки «Залюблений у вітер» дізнаємося про його життєві і творчі шляхи. Дебютував він збіркою «Швелн» («Пороги») 1919 р. Згодом були інші видання, публікації в колективних збірниках. Репресивна система стратила митця 12 серпня 1952 р. У незалежній Україні його вірші й поеми переклала з їдишу Валерія Богуславська.

Завершальна студія в рецензованій книжці — «Володимир Січинський в епістолі 1944 року». Лише один лист цього професора Українського вільного університету в Празі є у фондах Хмельницького обласного літературного музею. Він адресований до письменника української діаспори в Канаді Олександра Смотрича. Із цього епістолярію постає картина зацікавленості вченого українським мистецтвом, його проблеми, специфікою їх вивчення й розв'язання в діаспорі.

У книжці Василя Горбатюка «У слові — назавжди. Поділля в письменницьких долях» широко використані архівні матеріали, фотографії, авторські спостереження, що робить її документально переконливою й художньо цікавою в українському літературному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бобинець С.* Є така країна — епістолярія // Слово і Час. 2019. № 4. С. 115—119.
2. *Воскович В., Климентейко А.* З відкритою душею: зустріч із письменником Василем Горбатюком // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори). Київ; Херсон: Просвіта. 2016. Вип. 12. С. 274—277.
3. *Горбатюк В.* У слові — назавжди. Поділля в письменницьких долях. Хмельницький: ФОП Цюпак, 2019. 252 с.
4. *Маланюк Є.* Лист до редакції [Про зустріч із Павлом Тичиною] // *Маланюк Є.* Вибр. твори / Упор. О. Омельчук. Київ: Смолоскип, 2017. С. 225—227.
5. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. Київ: Укр. Рад. Енциклопедія, 1990. Т. 2. 576 с.

Василь ЗАГОРОДНЮК

Отримано 28 грудня 2019 р.

м. Херсон